

Dr hab. Anna Dymmel
Instytut Informatyki Naukowej
i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pani magister Katarzyny Kulesy: *Nauczyciel akademicki w świecie
zdalnej edukacji. Studium przypadku*, pod kierunkiem dr hab. Jacka Tomaszczyka

Ocena wyboru tematu

Tematyka podjęta w omawianej pracy doktorskiej pracy jest niezwykle aktualna i ważna zarówno ze względów poznawczych, jak i znaczenia praktycznego wynikającego z możliwości i potrzeby wykorzystania nowych technologii w procesie edukacji akademickiej. Zainteresowanie e-learningiem trwa już od dłuższego czasu, zjawisko rozwija się wraz z szybkim postępem technologicznym, pojawianiem się kolejnych rozwiązań informatycznych, jest zarazem odpowiedzią na społeczne i kulturalne potrzeby szczególnie młodego pokolenia doby Internetu. Daje możliwość edukacji otwartej, mobilnej, wspiera indywidualizację procesu dydaktycznego, wpisuje się w procesy demokratyzacji edukacji. Jednocześnie też spotyka się z krytyką z uwagi m.in. na ograniczony kontakt uczeń-nauczyciel, niejednokrotnie pojawiające się uczucie wyobcowania wśród uczniów/studentów prowadzące w efekcie do rezygnacji z e-kursu, potrzebę budowania szczególnej motywacji po stronie uczącego się. Wiąże się także z wymogami związanymi z wdrażaniem nowoczesnych systemów informatycznych stojącymi przed organizatorami e-kursów. Ponadto, i jest to czynnik niesłychanie istotny, wdrażanie tej formy dydaktyki jest szczególnym wyzwaniem dla kadry akademickiej. Jednocześnie współczesne szkolnictwo wyższe dostrzega w dydaktyce sieciowej znaczny potencjał pozwalający na rozwój swojej oferty edukacyjnej. Wykorzystanie przestrzeni wirtualnej w dydaktyce stało się obecnie jednym z istotnych wyzwań przed którymi stoją uczelnie w Polsce w kontekście światowych trendów, a rozwój nauczania na odległość wpisany jest do strategii rozwoju współczesnych uniwersytetów, w tym również Uniwersytetu Śląskiego. Rozwój e-nauczania rodzi w uczelniach również oczekiwania wymiernych korzyści ekonomicznych. Zarazem kontrowersyjne niekiedy opinie o tej formie kształcenia skłaniają do podejmowania naukowych badań nad rzeczywistym wykorzystaniem, użytecznością i stosowanymi praktykami w obszarze akademickiego

nauczania na odległość. Podjęty temat stwarza zatem dobrą sposobność do zgłębienia powyższego problemu i empirycznego poznania słabo zbadanego środowiska uniwersyteckiego. Daje możliwość weryfikacji dotychczasowych opinii i sądów niejednokrotnie opartych na wycinkowych doświadczeniach i nacechowanych emocjonalnie.

Wydatne wzbogacenie nauczycielskiego instrumentarium dydaktycznego, dotychczas tradycyjnie opierającego się głównie na książce, o ICT stworzyło nowe możliwości i relacje w odniesieniu nauczyciel akademicki – technologia, co jest także istotne z punktu widzenia bibliologii i informatologii. Zarazem też wiąże się z nowymi sytuacjami komunikacyjnymi i relacjami nauczyciel-uczeń/student, skutkuje też potrzebą nabywania nowych kompetencji i umiejętności po obu stronach, zwłaszcza po stronie twórcy i prowadzącego kurs nauczyciela. Zjawiska te niewątpliwie zasługują na wnikliwą analizę i diagnozę, dobrze się zatem stało, że Autorka pojęła powyższy temat.

Ocena konstrukcji rozprawy doktorskiej

Praca doktorska licząca 245 stron, składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów zawierających wyodrębnione części, zakończenia, bibliografii, spisu treści, spisu ilustracji, spisu tabel i dwóch Aneksów. Struktura pracy pozwala na logicznie uporządkowaną merytoryczną prezentację kolejnych problemów badawczych.

Ocena merytoryczna rozprawy

Z uwagi na wspomniany niedostatek badań nad akademickim e-learningiem przedmiot badań tj. nauczyciel akademicki w sytuacji stosowania zdalnego nauczania, został trafnie dobrany z uwagi na pilną potrzebę naukowego zdiagnozowania zjawiska. Jeśli badacze zajmowali się nauczaniem na odległość to dotychczas koncentrowali się w znacznym stopniu na osobie ucznia, nauczyciela szkolnego, znacznie rzadziej podejmowali badania nad osobą wykładowcy akademickiego, jego motywacją i barierami napotykanymi w relacjach z technologią. Autorka we Wstępie jasno formułuje cele i wyklada założenia metodologiczne rozprawy. Przede wszystkim głównym zamiarem Doktorantki, jak pisze we Wstępie (s. 8), jest poznanie pracownika akademickiego jako twórcy e-kursów, na przykładzie Uniwersytetu Śląskiego. Do celów szczegółowych zalicza: poznanie motywacji i barier jakie towarzyszą nauczycielom akademickim w ich codziennej pracy, sposobów opracowania materiałów przy wykorzystaniu nowych narzędzi, ponadto ustalenie opinii na temat zalet i wad uczelnianej platformy edukacyjnej Moodle UŚ oraz rzeczywistego wykorzystania platformy e-learningowej w dydaktyce (s. 8). Autorka właściwie przybliży specyfikę pojęciową, słusznie

zwraca uwagę na zróżnicowanie nauczania na odległość wyróżniając trzy odmiany: e-learning traktowany jako proces kształcenia realizowany wyłącznie z użyciem systemu informatycznego i pod opieką nauczyciela, następnie system mieszany blended learning, łączący system tradycyjnego nauczania z e-learningiem oraz system wspierający. W tym ostatnim przypadku e-kursy służą przede wszystkim do udostępniania materiałów, mają charakter uzupełniający.

Zgodnie z przyjętymi założeniami rozprawa ma charakter teoretyczno-empiryczny. Zaprezentowane studium przypadku bardzo dobrze łączy rozwiązanie problemu naukowego z implikacjami praktycznymi, przedstawia pogłębioną analizę wybranego zjawiska (E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2009). Zastosowana metoda studium przypadku pozwoliła skupić się na problemie e-kształcenia realizowanego na Uniwersytecie Śląskim. Z bogatego zestawu metod i technik pozyskiwania materiałów typowych dla studium przypadku Autorka trafnie wybrała metodę sondażu diagnostycznego, technikę wywiadu i ankiety pozwalające na jakościowe ustalenia, co prowadzi do oryginalnych wniosków i całościowego spojrzenia na badane zjawisko. Przyjęta strategia badawcza, koncentracja na badaniach jakościowych pozwoliła na rezygnację ze stawiania hipotez w praktyce badawczej ukierunkowujących poszukiwania, zarazem ograniczających pole badań do uświadamianych przez badacza wątków. W tym przypadku programowo przyjęta postawa i otwartość poznawcza dały możliwość rozpoznania zjawisk słabo znanych lecz uznawanych za istotne, ujmowanych w szerokim kontekście jednostkowym i społecznym.

W odniesieniu do badań empirycznych szczególne istotne znaczenie ma zastosowanie odpowiednich reguł wyłaniania grupy badawczej. Na podkreślenie zasługuje staranność procedur stosowanych przy wyborze uczestników badań. Doktorantka wykorzystwała materiały zebrane w toku wywiadów skategoryzowanych przeprowadzonych wśród uczestników celowo dobranej grupy, w której znaleźli się respondenci pochodzący z poszczególnych wydziałów Uniwersytetu Śląskiego. W wyniku właściwie zastosowanej procedury badawczej, z uwzględnieniem ograniczeń wynikających z faktu odmowy uczestnictwa w badaniach, nieobecności na platformie Moodle pracowników danego wydziału, wyłoniła stosownych uczestników. Spośród 50 osób wytypowanych do badań po wstępnej analizie użytkowników platformy Moodle Uniwersytetu Śląskiego, ostatecznie 38 osób uczestniczyło w wywiadach. Jednocześnie, co istotne dla podjętej problematyki, w badanej grupie znaleźli się respondenci o pewnych doświadczeniach w korzystaniu z platformy Moodle, będący autorami minimum dwóch kursów. Pewne odstępstwa od tej reguły dotyczyły wydziałów słabo zainteresowanych e-nauczaniem (np. Wydział Pedagogiki). Z punktu widzenia podejmowanej problematyki był

to zabieg słuszny. Doktorantka zadbała w miarę możliwości o proporcjonalny dobór respondentów z różnych wydziałów, co niewątpliwie pozwalało w pewnym zakresie zaobserwować specyfikę zjawiska wynikającą nie tylko z indywidualnych doświadczeń, ale i z odmienności potrzeb dydaktycznych poszczególnych jednostek uczelnianych i przedmiotów. Dopelnienie stanowiła anonimowa ankieta przeprowadzona wśród losowo dobranych 50 pracowników uczelni, którzy nie korzystali z platformy Moodle Uniwersytetu Śląskiego. Dobrze skonstruowane narzędzia badawcze tj. kwestionariusz wywiadu złożony z 11 pytań i kwestionariusz anonimowej elektronicznej ankiety zawierający cztery pytania pozwoliły na zebranie interesujących materiałów. Przypomnę, że wywiady prowadzone były od marca do grudnia 2016 r. z uwzględnieniem przerwy wakacyjnej, badania ankietowe trwały od stycznia do marca 2017 r. Wyniki badań własnych i analiza zebranych materiałów zostały przedstawione w obszernym rozdziale piątym. Ponadto Autorka umiejętnie wykorzystwała polską i obcą literaturę przedmiotu.

Prezentację badań własnych poprzedziły niezbędne części teoretyczne wprowadzające w podjętą tematykę i zawierające istotne ustalenia (rozdziały I –IV). Po pierwsze (s. 14-36) Autorka przybliżyła, z konieczności skrótowo, historię kształcenia na odległość w obszarze szkolnictwa wyższego i na Uniwersytecie Śląskim. Niemniej trafnie wydobyla specyfikę i wpływ rozwoju mediów na edukację, wydzielając trzy modele kształcenia: korespondencyjny, radiowo-telewizyjny, oraz z wykorzystaniem komputera i Internetu. Następnie (rozdział drugi s. 37-58) przedstawia e-learning akademicki w Polsce w przypadku uczelni publicznych. Zostały tu ukazane istotne zagadnienia stanowiące dobre wprowadzenie i sytuujące badania własne Autorki we właściwym kontekście. Doktorantka słusznie skupiła się na przedstawieniu systemów zdalnego nauczania stosowanych na 18 uniwersytetach publicznych w Polsce, omówiła przyjęte rozwiązania w tym zakresie. W oddzielnym podrozdziale przedstawiła popularną i powszechnie wykorzystywaną na świecie platformę edukacyjną opartą o otwarte oprogramowanie (*open source*) - Moodle. Zwróciła także uwagę na organizacje i stowarzyszenia wspierające w Polsce kształcenie na odległość. Niewątpliwie zasadne było, w następnej kolejności (rozdz. trzeci s. 59-84) zaprezentowanie regulacji prawnych stwarzających ramy dla działań praktycznych i wytyczających możliwości tworzenia rozwiązań organizacyjnych w stosowaniu nauczania na odległość. Ponadto Doktorantka omówiła miejsce zdalnego nauczania w programach i strategiach rozwoju szkolnictwa wyższego, z uwzględnieniem strategii rozwoju Uniwersytetu Śląskiego na lata 2012-2020. Właściwie uwzględniła ustalenia powstałe w ramach Unii Europejskiej, polskie rozwiązania, a także szczegółowe regulacje przyjęte w macierzystej uczelni. Podjęte

zagadnienia stanowią dobre wprowadzenie i ukazują badane zjawiska w szerszym kontekście uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych wynikających ze specyfiki wybranego przypadku tj. Uniwersytetu Śląskiego.

Szczególnie istotne rozważania dla podjętego tematu podjęła P. Kulesa w najobszerniejszym rozdziale czwartym (s. 85-148). Skupiła się na osobie e-nauczyciela akademickiego i zestawie właściwych kompetencji. Wirtualizacja procesu dydaktycznego to nie tylko proste wzbogacenie tradycyjnego nauczania o nowe technologie, ale także ogólniejsza zmiana schematu nauczania i uczenia się, nowe role i kompetencje uczniów i nauczycieli. W tej części znalazły się przydatne ogólniejsze odwołania sytuujące przedmiot badań w szerszym kontekście teoretycznym. Autorka, zajmując się e-edukacją właściwie odwołuje się do ustaleń pedagogiki współczesnej. Przede wszystkim koncentruje się na koncepcji behawiorystycznej i konstruktywistycznej znajdujących zastosowanie w e-edukacji, co należy uznać za trafny wybór. Podkreśla zmiany modelu roli nauczyciela we współczesnej dydaktyce, szczególnie w e-nauczaniu, odchodzenie od pozycji „wszechwiedzącego mędrca” do „przewodnika”. Autorka przedstawiła bogaty zestaw kompetencji dobrego e-nauczyciela począwszy od wiedzy ogólnej i kompetencji w zakresie dydaktyki swojego przedmiotu, poprzez osobowość, po odpowiednie kompetencje w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych. We wspomnianym rozdziale znalazła się także, jako przedostatnia (wbrew zapowiedziom we Wstępie sytuującym ją na końcu rozdziału, s. 12) użyteczna część tj. podrozdział 4.4 przedstawiający rozwiązania wspierające e-nauczyciela: dostępne poradniki, materiały szkoleniowe, e-narzędzia. Poza omówieniem dostępnych materiałów szkoleniowych, dokonany został na pewno przydatny przegląd bogatego zestawu e-narzędzi z uwzględnieniem zadań jakie spełniają. Jak stwierdza Autorka, zastosowanie w e-nauczaniu znajdują już proste prezentacje, statyczna grafika form multimedialnych, następnie formy interaktywne, pozwalające reagować na pobieraną informację ((np. gry, symulacje, wirtualny mentor). Pomocne są możliwości Web 2.0 (w tym blogi, Wiki, portale społecznościowe) oraz narzędzia do komunikacji synchronicznej i asynchronicznej.(np. wideokonferencje, tablica wirtualna, grupy dyskusyjne, fora, ankieta itd.) pozwalające na porozumiewanie się nauczyciela z uczestnikami i wzajemny kontakt uczestników. Ponadto omówione zostały dostępne narzędzia ewaluacji (ćwiczenia, testy, e-fiszki, poczta elektroniczna itd.). Warto dodać, że wspomniany zestaw narzędzi stale jest wzbogacany, czego Autorka jest świadoma. Dobrym przykładem jest rozwój technologii mobilnych i wynikające stąd implikacje dla e-edukacji.

Rozdział zamyka część poświęcona motywacjom i barierom napotykanym w trakcie prowadzenia zajęć zdalnych (*Motywacje i bariery nauczycieli akademickich do prowadzenia zajęć z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość*, s. 137-148). Zaprezentowane omówienie dokonań badaczy dobrze pokazuje dotychczasowe ustalenia, skupione głównie na poznaniu przygotowania i umiejętnościach technicznych nauczycieli, ocenie specjalistycznych narzędzi informatycznych. W świetle dotychczasowych ustaleń literatury przedmiotu potwierdza się potrzeba pogłębiania dociekań nad wewnętrznymi psychologicznymi uwarunkowaniami, tworzeniem zachęt, a także istotnymi barierami napotykanymi przez nauczycieli przy wprowadzaniu innowacyjnych rozwiązań dydaktycznych.

Szczególnie ważne zagadnienia znalazły się w ostatnim rozdziale piątym (s.149-204) zawierającym wyniki badań empirycznych. Autorka, po omówieniu metodologii badań, w pierwszej kolejności zajęła się problemem sposobów przygotowania i działań podejmowanych na Uniwersytecie Śląskim w zakresie przygotowania nauczycieli akademickich do prowadzenia e-kursów, roli Centrum Kształcenia na Odległość, przydatności szkoleń, pomocy w sytuacjach problemowych. W świetle wypowiedzi nauczycieli akademickich Uniwersytetu Śląskiego okazało się, że jakkolwiek niemal połowa badanych korzystała z kursów organizowanych przez CKO to jednocześnie jeszcze większa grupa samodzielnie zdobywała wiedzę i umiejętności potrzebne do prowadzenia e-kursów. Nauczyciele akademicy chętniej też samodzielnie poszukiwali rozwiązań w sytuacjach problemowych. Z pewnością są to konstatacje ważne poznawczo i przydatne do udoskonalenia form działalności Centrum. Doktorantka swoją uwagę ponadto poświęciła problemowi motywacji nauczycieli: skuteczności motywacji wewnętrznej i znaczeniu bodźców zewnętrznych, formułując przy tym wnioski również o charakterze praktycznym. W odrębnym podrozdziale 5.3. przedstawione zostało rzeczywiste wykorzystanie platformy Moodle na Uniwersytecie Śląskim. Wiele ciekawych ustaleń wniosła analiza e-kursów z uwzględnieniem podziału na kursy wspomagające, b-learning, e-learning, następnie omówienie stosowanych narzędzi: w tym multimedialnych, interaktywnych, Web.2.0 i innych. Autorka wskazała popularność stosowania poszczególnych rozwiązań, zbadała wpływ uczestnictwa w szkoleniach, relacje pomiędzy typem kursu a używanymi narzędziami itd. Szczególnie istotne jest zwrócenie uwagi na istniejące zależności wynikające ze specyfiki potrzeb dydaktycznych poszczególnych wydziałów i specyfiki nauczanych określonych przedmiotów. Aczkolwiek badana grupa z punktu widzenia ustaleń ilościowych nie była

liczna, to jednak pozwoliła na dostrzeżenie pewnych tendencji. Z pewnością problem związany ze specyfiką potrzeb dydaktyki poszczególnych przedmiotów a stosowaniem e-nauczania warty jest dalszych badań. W dalszej części kontynuowany został wątek dotyczący opinii nauczycieli na temat przygotowania e-kursów i dalszych planów ich prowadzenia. Choć bilans wypadł korzystnie dla nauczania na odległość, bowiem nauczyciele wskazywali na liczne zalety e-nauczania, niejednokrotnie jednak podkreślali swój nadmierny entuzjazm w fazie początkowej, wskazywali trudności w przygotowaniu kursów, brak odpowiedniego wsparcia ze strony uczelni. Osobnej ocenie podlegała wykorzystywana platforma Moodle, przy czym interfejs platformy przez prawie 2/3 badanych oceniony został jako nieprzyjazny, nauczyciele podkreślali czasochłonność przygotowania i uruchomienia kursu, oceniali poszczególne funkcjonalności platformy i dostępne narzędzia, stosowanie prawa autorskiego, sygnalizowali niedostatki, problemy e-egzaminów i ewaluacji, niejednoznaczne nastawienie studentów do zdalnego nauczania. Równie interesujące dociekania znalazły się w ostatnim podrozdziale prezentującym wypowiedzi i opinie osób, które nie prowadziły e-nauczania. Z pewnością znajomość powodów rezygnacji z e-nauczania, niezależnie od ich natury, może okazać się pomocna w skutecznym przekonywaniu i ukazywaniu zalet wykorzystania przestrzeni internetowej we współczesnej edukacji. Poczynione ustalenia stanowią istotną informację na temat realizacji kształcenia na odległość na Uniwersytecie Śląskim. Rozprawę wieńczy Zakończenie, w którym zostały zebrane syntetycznie wnioski z badań i, co ważne, postulaty w zakresie możliwości praktycznego wykorzystania poczynionych ustaleń w kontekście strategii rozwoju UŚ.

Reasumując Autorka dobrze zrealizowała stawiane cele i udzieliła odpowiedzi na stawiane pytania, ukazując obraz nauczyciela akademickiego w relacji z e-edukacją. Swoje badania przedstawiła w szerokim kontekście wielorakich uwarunkowań: indywidualnych, osobowościowych i społecznych, w tym pedagogicznych, prawnych, organizacyjnych itd., dzięki czemu ukazała wieloaspektowość zjawiska. Oceniając dysertację, na podkreślenie zasługuje aktualność i znaczenie podjętej tematyki. Pogłębiona analiza postaw i motywacji nauczyciela akademickiego stojącego wobec e-edukacji pozwoliła na wiele nowych ustaleń poznawczych. Dowiodła istotnego znaczenia kwestii mentalnych w rozwijaniu kształcenia na odległość, znaczenia organizacji systemu zdalnego nauczania, potrzeby odpowiedniego wsparcia dla nauczycieli. Są to też badania inspirujące do poznawania użyteczności e-learningowych rozwiązań wśród pracowników innych uczelni stojących wobec współczesnych wyzwań i oczekiwań związanych z nauczaniem na odległość. Wpisują się w

ogólniejsze zagadnienia relacji człowiek/nauczyciel w relacjach z technologiami informatyczno-komunikacyjnymi. Co ważne, Autorka umiejętnie łączy dociekania teoretyczne z formułowaniem wniosków i wskazań praktycznych. Omawiane studium przypadku, doświadczenia i wnioski z badań mają istotne znaczenie dla organizacji i stosowania e-nauczania na Uniwersytecie Śląskim. Jednocześnie dodam, że aczkolwiek Autorka poddała wnikliwej analizie e-edukację prowadzoną na macierzystej uczelni, wiele ustaleń może również znaleźć praktyczne zastosowanie w odniesieniu do innych uniwersytetów w Polsce. Na docenienie zasługuje również systematyczność wykładu, staranność w prowadzeniu badań empirycznych, obwarowanych licznymi procedurami i regułami technicznej i poznawczej poprawności. Niewątpliwie przeprowadzone badania empiryczne dały wgląd i dostarczyły informacji na temat stanów trudnych do poznania w inny sposób.

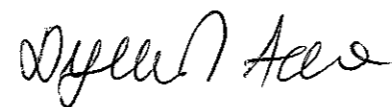
Recenzowana rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, Doktorantka wykazała się wiedzą teoretyczną w dziedzinie bibliologii i informatologii, dowiodła umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych. Praca jest poprawna pod względem metodologicznym, wytyczone cele zostały zrealizowane, metody właściwie dobrane, umiejętnie prowadzona analiza i wnioskowanie.

Ocena formalnej strony rozprawy

Rozprawa jest starannie przygotowana pod względem formalnym, korekty, z myślą o publikacji rozprawy, wymagają wspomniane wyżej drobne nieścisłości, zdarzają się nieliczne literówki (np. s. 13, 65, 122).

Podsumowanie

Zatem recenzowana rozprawa doktorska spełnia wymogi określone w art. 13.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule z zakresu sztuki. Wnioskuje o dopuszczenie Pani mgr Katarzyny Kulesy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lublin, 7.07.2018 r.